

„ИВАН ВАЗОВ. СБОРНИК
ПО СЛУЧАЙ 125-ГОДИШНИНАТА
ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ПИСАТЕЛЯ“.

Пловдив, изд. „Хр. Г. Данов“, 1976. 374 с.

В уводните си бележки към юбилейния сборник за 100-годишнината от рождението на писателя Т. Павлов уточнява новата задача, която стои пред научното вазоведание и днес — да даде марксистко-ленинско тълкуване на творчеството на големия художник — майстор на словото. На предходната сесия на БАН през 1956 г. е поставено началото в изясняването на нерешения до този момент проблем за диалектиката между мироглед и метод, за да се види в повече аспекти многостранното творчество на народния писател, да се открият главните етапи от живота и литературното му дело и се определи неговото място в националния литературно-исторически процес.

Докладите от последната юбилейна научна сесия за Вазов в Пловдив през 1975 г. представляват органично продължение и реализация на основните задачи от предходната и в тоя смисъл а с приносен характер за вазоведанието, както и за литературната ни история като цяло; още повече, че тук разглеждаме на проблемите се осъществява от равнището на съвременните постижения на марксистко-ленинската литературоведска методология, литературна теория и история.

Немалко доклади от сесията доразвиват някои основни въпроси, свързани не толкова с творческото развитие на писателя, колкото с тълкуване на проблеми от художественото му творчество, за да се види тяхната актуалност и значимост днес за съвременния литературен художествен процес (Т. Жечев, Г. Димов, В. Вълчев), да се оцени „старото живо в живото съвременно“ (Д. С. Лихачов) и се акцентува върху неговата непреходност. От такъв ъгъл авторите — наши и от чужбина — търсят мястото на Вазов както в националния, така и в славянския или европейския литературен живот (П. Динев, Ем. Георгиев, В. Вълчев, В. Бехиньова — Чехословакия, Т. Домбек-Виргова — Полша, Дитмар Ендлер — ГДР).

Приносния характер на сборника се определя и от интересните и задълбочени наблюдения върху някои жанрово-стилови особености на конкретни Вазови произведения като

романа „Под игото“ (М. Цанева), „Епопея на забравените“ (К. Протохристов), „Немили-недраги“ — „Хъшове“ (В. Бояджиева), Вазовата драматургия и Шекспир (Р. Кордовска). Слабо осветленият проблем за Вазов като народопсихолог търси свое изяснение в студията на Хр. Йорданов; стремеж за корекция на някои понятия и аспекти около хуманизма в следосвобожденското творчество на писателя се забелязва в студията на Ем. Георгиев; солидни са аргументите на П. Динев, върху които прави съществени изводи с оглед промените в досегашната периодизация на новата литература.

Едно съвременно проучване на Вазов — с присъщата си емоционална ангажираност пише Т. Жечев, „трябва да стои отвъд признанието и отрицанието, отвъд елементарната дилема „за“ и „против“ ..., а значи пред по-сложните проблеми на вазоведението, пред тълкуване смисъла и значението на неговото дело за цялостната народна култура (разр. м. — Сл. Ив.). Не виждам задача, толкова за нашата критика и литературна наука, от търсенето на мост, дълбок и широк брод между привнесената у нас антиномия на културата между таланта и ума, но не-реализирала се като изключително важен епизод в историята на нашата интелигенция.“ И студията му е образец за изясняване тъкмо смисъла на отношенията Вазов — Славейков не като личен, а като драматичен сблъсък на идеите, чиято същина е въпросът за „бъдещите пътища на българската култура, за нейните възможности“. Марксистските позиции на автора по проблема традиция — новаторство му помагат върно да изясни Вазовото становище за модерното, за да доразвие той предосвобожденската литература в условията на новата действителност след 80-те години. Така проф. Жечев е видял истинските причини за неразбирането и недооценяването на писателя отляво и отдясно в миналото ...

Студията на Г. Димов предлага първия така необходим модел за поглед върху приемствеността между Вазовите теоретико-критически позиции и съвременния литературен процес, за включване и осмисляне на неговото литературно наследство „по-цялостно в живота на нашата социалистическа съвременност“. Авторът аргументира дълбоката си убеденост, че Вазов е излязъл от „рамките“ на епохата с теоретичните си разбирания, близки до принципите на съвременното марксистко ли-

татурознание, че писателят изхожда от позиции, близки до нашето време, и много от лутанията, грешките и увлеченията на съвременната теория и критика „биха били избегнати в значителна степен, много от споровете биха станали излишни, не биха се породили, ако по-често (разр. м.) се обръща поглед към опита и прозренията на Вазов (с. 52)“. Особено актуален и полезен за съвременния критик — подчертава се в студията, е Вазовият висок критерий за културна и естетическа значимост, неговото недоволство от „свободното ширене на невежеството и примитивизма“, както и историзмът, „конкретен историческият подход към художествените и общокултурни ценности“. При това, набляга проф. Димов, в оценките на Вазов винаги се съчетават „естетически и граждански съображения и подбуди“; автор като Вазов никога не се е страхувал да дешифрира своето гражданско и етично „присъствие“. Конкретно и с верни акценти в изследването се подчертава къде и в какъв аспект биха могли да се прилагат „Вазовите естетически концепции днес, за да се включат още по-активно в живота на нашето литературно време. Защото „корените на съвременната марксистка литературна теория и критика отвеждат към естетическото наследство, което е било подхранвано от демократически, реалистични разбирания за характер, смисъл и значение на литературата, на всяка интелектуална дейност“ (с. 62).

Приносен характер сборникът добива и с корекциите за уточняване някои методологически въпроси около периодизацията на новата българска литература, които предлагат в студияте си П. Динев и Ем. Георгиев. П. Динев за дълбочено и аргументирано развива някои идеи за съотношението между творческия път на поета и развитието на следосвободенската литература. Върху базата на конкретни наблюдения и съпоставки на Вазовото творчество с това на други възрождени или автори след Освобождението той доказва тезата, че през 80-те години писателят, чието творчество представя обликът на епохата, е обвързан към демократичните и патристични идеали на Възраждането и завършва един възрожденски етап от литературното ни развитие — следователно „границите на периодите . . . не се покриват винаги и напълно с общата историческа периодизация (с. 23) и новият, следвъзрожденски етап на литературната ни история води истинското си начало от 90-те години“. Нов аспект по проблема за Вазовия хуманизъм предлага изследването на акад. Ем. Георгиев. Знаем е опитът му да изясни еволюцията и определящата функция на възрожденските хуманистични позиции и художествено-естетическите им реализации в отделни моменти от идейно-творческото развитие на писателя и особено в конкретни негови произведения след Освобождението, като „Епопея на забравените“ и „Под игото“. Авторът на студи-

ята открива оная монолитна спойка между хуманизма и Вазовия критически реализъм, която би могла да бъде тема за самостоятелни разработки, за да се доизясни хуманизмът като позиция, оценка на човека в буржоазното общество и се избегне „баналното поставяне „етикета критически реализъм“, щом стане дума за следосвободенското творчество на писателя“ (с. 38). Перспективи за по-нататъшна работа открива проучването на Христо Йорданов върху Вазов като народопсихолог. Литературоведска дълбочина и култура на наблюденията личат особено при изследването образите на априли и от „Легенди при Царевец“, където поетът моделира „най-ярките черти на националната ни психика в цялото многообразие и богатство и не само я обогатява, а и доизгражда (разр. м.) (с. 110). Насочваща е мисълта на Хр. Йорданов в края на статията му с апела към вазоведите да изследват влиянието на Вазовите идеи и образи не само за формирането душевността на съвременните българи, но и за „хуманистичното съзнание на много славянски и неславянски народи по света“.

В сборника редакторите обособяват цикъл от статии, които предлагат интересни литературоведчески решения на страни от художественото майсторство на Вазов, на неговата поезика (М. Цанева, К. Протохристова, П. Тотев и др.). Извършен е задълбочен и оригинален анализ — идейно-социологически, исторически, стилово-композиционен и психологически. Тия проучвания откриват интересни пътища за още по-широкообхватно изследване художествените ценности както на миналото, така и на съвременни произведения.

Студията на М. Цанева предлага наблюдения и задълбочени изводи над ония жанрово-стилови особености и идейно-емоционалния патос на първия български роман, чрез които да мотивира две основни тези: че произведението е органически израз на Вазовия живот и исторически опит и че представя „закономерен път на българското (разр. м.) художествено развитие“ (с. 65). В цялото си изследване М. Цанева обстойно, върху основата на сериозни проучвания изяснява жанрово-стиловата специфика на „Под игото“, уточнявайки един проблем от методологическа важност — доколко „имат право“ ония критики, които са склонни да забелязват в произведението главно влияние на френските романисти, на сензационната и приключенска литература, без да се съобразяват с „широкия замисъл на романа-епопея . . . , с органичното (разр. м.) преплитане на епично-спокойните и битово-реалистични изображения с ярките ефекти на една романтична струя“. Авторката анализира тия „несъответствия“, вижда тяхното дълбоко мотивирано преплитане с реалистичния стил на изображението, особено когато разказът се фокусира в „една и без това (разр. м.) заредена с героично романтични взривове действителност, или когато се отнася до главния герой“. Романтич-

но-приключенската фабулна „линия“ — подчертава се в студията — осъществява само външната спойка на богатите и пестри картини от предосвобожденската действителност, защото идейно-емоционален център на романа са сцените на великото „пиянство на един народ“, „безумство“ — едновременно висша мъдрост на историята и един макрокосмос, роден от „микрокосмоса“ на „Чичовци“. Статията на Клео Протохристова независимо от конспективния ѝ вид е сполучлив опит да се запълни едно от „белите петна“ в поетиката на „Епопея на забравените“. Нейните проучвания върху основния структурен принцип на цикъла — контраста — са далече от крайностите на самоцелното формотърсачество и при едно още по-конкретно обвързване с проблематиката и текста ще имат несъмнено по-голяма стойност. До верни изводи за същността на Вазовата преработка на „Немили-недраги“ в драматическо произведение е стигнала Ваня Бояджиева. С литературоведска дълбочина и верен усет за законите и структурните пластове на двете изкуства тя проследява как и кое от повестта е запазено в драмата, изучава логиката на неговото присъствие. Така авторката се докосва до майсторството на Вазов като драматург, подчертава осведомеността му в областта на театралното изкуство. Предмет на изследването на Румяна Кордовска е слабо проучено влияние на Шекспир върху Вазовата драматургия.

Езиковедските изследвания на проф. Розе Бернар (Франция) Емилия Перишка и Пенка Михайлова-Мръвкарва оформят трети тематичен кръг на сборника. Свежа струя в този езиковедски цикъл внася изследването на Р. Бернар. Обобщавайки разсъжденията си над нерядко срещаната дума от Вазовия речник „карпа“, бележитият славист стига до съществен извод — че писателят „е допринесъл най-много за обогатяване родния си език, често черпейки от богатия извор на българските диалекти“, че той не постъпва като езиковите строители, създали ред неологизми, а търси „свежата, изразителна и колоритна дума при народа, в езика му“ (с. 192—193). Емилия Перишка изследва съотношението между връзките и проявите на общонародното и индивидуалното в речника на Вазов. Авторката логично мотивира концепцията си, че и едната, и другата лексика са средство за езикова типизация и индивидуализация на героите. Пенка Михайлова прави първия опит у нас да се разгледа въпросът за турцизмите в романа „Под игото“. Тя спира вниманието си върху фонетичната и морфологичната характеристика на заемките и тяхното разпределение в семантични класове. Открито е вярното становище, че турцизмите се използват със стилистични задачи и за характеристика на литературните герои.

Последният цикъл статии представя Вазов в международен мащаб, сред славянските народи и литератури и въобще в Европа. Прин-

ципно решеният в положителен смисъл въпрос за участието на нашия писател в европейския литературен процес дава основание на Величко Вълчев да направи смели и смислени сравнения на българския художник с видни представители на френската, английската, италианската, немската и руската литература. Авторът се стреми релефно да открий творческото своеобразие на Вазов и неговия дял за развитието на новата българска литература на по-широк хоризонт, посочвайки ония влияния на западната култура, които е трябвало да изпита творецът, за да изгради собствената си култура на оригинален художник. Михаил Неделчев задълбочава погледа си върху Вазовите посвещения на великите учители и художествения израз на творческо влияние, намерило път в конкретно стихотворение или сборка. Наблюденията му, аналогични с тези на Вълчев, водят до констатацията: „Вазов съвсем не е „затворен“ в региона си писател, а именно диалектиката на национално и общочовешко в творчеството му го прави истински народен поет“ (с. 369). Мария Гургулова изследва значението на Лермонтов за творческата биография на Вазов.

Трите статии на учени-българисти от Полша, Чехословакия и ГДР изнасят интересни моменти от Вазовата рецепция в техните страни. Доста място в студията си Тереса Домбек-Виргова е отделила на качеството на преводите, за да постави акцент върху „непреводимостта“ на локалния колорит у Вазов — трудност за правилното „прочитане“ на оригинала от преводачите. По-специфична задача си поставя в своето проучване Венцислава Бехингова от Чехословакия. Тя мотивира интереса към българския художник в славянските страни с общности от славянско-етническо и езиково естество и преди всичко с отношение на другите славяни към националноосвободителните борби в България и Освобождението. В кратката си, но съдържателна статия Дитмар Ендлер от ГДР сочи „Под игото“ и „Тютюн“ като най-известни книги в неговата родина, подчертавайки някои моменти от противоречивите традиции на немското минало по възприемането на Вазов и българската литература въобще, че истинската популярност на българския писател в неговата страна е с късна дата — едва от 50-те години насам, а Вазовата поезия и днес чака талантливия си преводач.

За качествата на първите преводи на Мичкевич в България — трите „кримски сонета“ на полския класик — пише Николай Даскалов. Без да скрива някои несъобразности с оригинала, дошли под влияние на Белговия руски превод, той аргументирано, с ерудиция опира на Боян Пеневите „екстремни“ естетически и особено лингвистични изисквания към Вазовия превод.

Повечето от студиите в сборника са образец на многостранно проучване на Вазовото присъствие и в историята на бъл-

гарската литература, и в съвременния литературен живот. Авторите недвусмислено подчертават обаче, че пред днешното вазовознание стоят доста задачи, които не са намерили още своето пълно решение и многостранна аргументация, с които трябва да се заемат литературни историци, теоретици, методолози. Едва когато тези задачи станат обект на нови и ползотворни научни изследвания, може да се открие истинският ръст на Иван Вазов на фона на общославянския и европейския литературен живот, а неговото творчество най-плътнo ще се доближи до социалистическия ни бит и култура.

Славчо Иванов

**„ТВОРЧЕСКАЯ ИНДИВИДУАЛНОСТ
ПИСАТЕЛЯ И РАЗВИТИЕ
ЛИТЕРАТУРЫ“, изд. трето. М., СП, 1975
„ХУДОЖЕСТВЕННОЕ
ТВОРЧЕСТВО, ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ,
ЧЕЛОВЕК“. М., СП, 1976,
от М. Б. ХРАПЧЕНКО**

Акад. М. Б. Храпченко е един от най-изтъкнатите съветски литературоведи, изследванията на когото се отличават с дълбоко теоретично осмисляне на литературните явления и широко използване на материал не само от руската и съветската, но и от световната литература. Неговата литературоведска дейност започва още в края на 20-те и началото на 30-те години. Оттогава той е написал редица книги — някои от които, като „Творчество Гоголя“ (1954), „Лев Толстой как художник“ (1963) — преведена на български език, „Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы“ (1970) са претърпели по няколко издания, въпреки че са отпечатани в огромен тираж. Това показва колко голям е интересът сред литературната и културна общественост в Съветския съюз и в другите страни към изследванията на видния съветски учен.

В книгата „Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы“ (1970), издавана през 1972 и 1975 г., Храпченко разглежда такива важни и актуални за съвременното литературознание проблеми като тези за мироглед и метод, за творческата индивидуалност на писателя и литературния процес, за прогреса в литературата, за типологическите явления в нея и др. Акад. М. Б. Храпченко е учен, който не върви по утъпканите пътища на науката, а винаги съзнателно търси спорните въпроси в нея.

Още първият очерк, включен в книгата — „Мироглед, идеяност, художествено майсторство“, ни въвежда в сферата на дискусиите, които се водят в света по отношение на литературното творчество. Същото би могло да се каже и за останалите очерци.

Проблемът за мирогледа, идеяността и художественото майсторство е бил винаги един от най-важните проблеми на литературознанието. Той се е решавал различно — в зависимост от идейните позиции на автора, в зависимост от неговите естетически възгледи. „Движението на живота“ постоянно е налагало неговото актуализиране. Още повече, че идеяната и социална функция на литературата винаги е заемала съществено място в естетиката като наука. И днес много от реакционните учени като французина Ж. Маритен и австриеца Е. Фишер отричат идеяността в изкуството и търсят в него изключително ирационалното, за да го обявят за негова същност. За тях „ролята на разума“ и идейното съдържание не съществуват. Затова с основание акад. М. Б. Храпченко разобличава антинаучните концепции на интуитивистите и деидеологизаторите на литературата и изкуството.

Съветският учен засяга и въпроса за противоречието между мироглед и метод при писателите критически реалисти. Неговото мнение е, че така, както той се изяснява от марксистеската наука, не е в състояние да обясни сложността на литературните явления. Правилно акад. М. Б. Храпченко сочи, че „В. И. Ленин не е отделил Толстой-художника от Толстой-мислителя“ и че „В. И. Ленин неизменно е подчертавал напредничавите, дълбоко прогресивни начала както в творчеството на Л. Толстой, така и в неговия мироглед“. В постановката за противоречието между мироглед и метод съветският учен вижда нещо несъстоятелно. Той търси противоречието не между мирогледа и метода, а вътре в тях.

Същия въпрос М. Б. Храпченко разглежда и в друга плоскост — „сътношение на мирогледа и художествения метод“. Съветският учен сочи, че е правен не един опит за отричане ролята на мирогледа и за поставянето му в „стъпковеност“ с метода, включително и от съветските теоретици около списание „Литературный критик“ през 30-те години. Те именно прокарваха и утвърждаваха мисълта, че Балазс, Гогол, Толстой и др., макар и да са „реакционери“, методът им е позволил да създадат гениални произведения. Един от тях — известният Г. Лукач — разглежда именно в такъв план творчеството на Лев Толстой. Акад. Храпченко открива предпоставките в това антинаучно твърдение в идентифицирането на мирогледа на писателя с неговите политически възгледи. Подобни явления съществували доскоро и в нашето литературознание — примерът с Вазов, Йовков и др.

От друга страна, съветският учен се обявява не само срещу „противопоставянето“, но и срещу „отъждествяването“ на мироглед и метод. По този въпрос той пише: „И ако мирогледа ние разглеждаме като съвкупност на възгледите, представата за света, за явленията на природата и об-